

Multikulturalizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülən işlərin əsasını dialoq və əməkdaşlıq təşkil edir

Azərbaycan dünyaya nümunə ola biləcək multikulturalizm modelinin yaradılmasına müvəffəq olub

Müasir dünyamızda multikulturalizm bir ideologiya, siyasət və yaşam tərzini olaraq çox geniş müzakirə olunan və bütün bəşər cəmiyyəti üçün aktual olan bir mövzuya çevrilib. Multikulturalizmin ideoloji və siyasi kontekstləri birgəyaşayışın bir forması kimi, həm müsbət, həm də mənfi münasibətləri özündə birləşdirir. Bu münasibətlərin formalaşması prosesi keçən əsrin 60-cı illərinə təsadüf edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, multikulturalizmə mənfi münasibət də, elə həmin illərin ortalarından multikulturalizm ideologiyası qarşısında geriləyən, onun dominant olaraq etnomillə əsas və müxtəlif mühacir qruplardan ibarət "əritmə qazanı" kimi anlaşılmasından irəli gəlir. Amerika yazıçısı və futuroloqu Djon Neysbit özünün "Meqatendensiya" ("Sürətli inkişaf") əsərində Amerika cəmiyyətində müşahidə etdiyi tendensiyalara əsaslanaraq qeyd edir: "etnik qrupların nümayəndələri ümumi əhval-ruhiyyəyə və ölkənin dəyərlərinə uyğundurlarsa, yad görünməzlər". Yəni onlar bir növ digərləri ilə eyniləşirlər və müəyyən sosial zəmində etnokulturoloji fərqlər yaradırlar. Bu münasibət həm də multikulturalizm tərəfdarlarının açıq-aşkar irqçi kimi xarakterizə olunmamasında da özünü göstərir, belə ki, "multikulturalizm tərəfdarlarının başqasının özəlliyinə hörməti özünün üstünlüyünü təsdiq etmə formasıdır".

Son zamanlar "postmodernizm" termini də dövrü mətbuatın humanitar istiqamətlərində ən çox işlədilən ifadələrdən biridir. Bu gün postmodernizm fenomeni fəlsəfi maraqların mərkəzindədir, çünki müasir mədəniyyətə səciyyəvi olan mücərrəd mühakimə növünü özündə ehtiva edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, multikulturalizm layihəsi də, yaşama hüququ olan və özünə hörmət tələb edən, bir çox mədəniyyətlərin qlobal birliyinin yaranmasını nəzərdə tutan postmodernizm proqramının tərkib hissəsi hesab olunur. Bunu isə hakim intellektual paradigmanın əvəzlənməsi, mədəni kodların və dəyərlər sisteminin dəyişməsi ilə səciyyələnən bir mədəni kontekstdən digər kontekstə keçmək kimi qəbul etmək lazımdır.

Bu zaman postmodernizmin səciyyəvi xüsusiyyəti kimi çıxış edən Nitschenin "dəyərlərin yenidən qiymətləndirilməsi" və ya dəyərlərə təkrar baxılması prinsipi daha çox aktualıq kəsb edir və onu həm də "postmodernizmin dəyərlər sindromu" kimi səciyyələndirirlər. Bu transformasiya da öz növbəsində mədəni, dini normaların, makro və mikro, başqa sözlə şəxsi və ictimai səviyyədə dünyagörüşlərin dəyişməsi ilə özünü ifadə edir. Yəni dəyər transformasiyası kontekstində cəhdlər dəyər plüralizmi ilə şərtlənən cəmiyyətin çoxmədəniyyətlilik anlayışına əsaslanan yeni mədəniyyətin qurulmasına istiqamətləndirilib.

Tədqiqatçılar arasında daha çox yayılan iddialardan biri də multikulturalizmin postmodernizmin mədəni vəziyyətini əks etdirməsidir. Hər şeydən əvvəl, əsas arqument, modern üçün xarakterik olan ümumi məxrəcə gətirmədən imtinadır və multikulturalizmin mədəniyyət modelinin inkişafın mərkəzləşmiş vektorunun aradan qaldırılmasını, fərqli mədəniyyət formalarının qanuniləşdirilməsini nəzərdə tutmasıdır.

Bu da onu deməyə əsas verir ki, multikulturalizm postmodernizmin dəyər istiqamətləri ilə müəyyən mənada uyğunluq təşkil edir. Məlumdur ki, bu gün multikulturalizmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülən işlərin əsas qayəsini dialoq və əməkdaşlıq təşkil edir, multikulturalizm özü isə qarşılıqlı əlaqənin yeni fəlsəfəsi kimi dəyərləndirilir.

Beləliklə də etnik, milli mədəniyyətin, alt mədəniyyətlərin müxtəlif yaranma xassəsinə, müxtəlif təşkilat və fəaliyyət üsullarına görə yeni mədəni kontekstdə meydana çıxır. Mədəni plüralizm siyasəti etno-lingvistik və etno-dini qrupların arasındakı "dialoq"un təşviqində və həm də təbiətə etnik mənsubiyətdən üstün olan ümumi kommunikasiya məkanının formalaşmasında özünü göstərir.

Postmodernizmdə fərqlilik amilinin daima vurğulanması, eyni təsnifat cədvəlinin mədəniyyət formaları üçün istifadəsini və ortaq məxrəcə gətirilmələrini istisna edir. Multikulturalizm isə plüralistik cəmiyyətin içində ictimai tolerantlığı qəbul edən dünya görüşü formasıdır.

Belə demək mümkünsə, "özgə"ni sadəcə, "başqa"sına çevirən multikulturalizm konteksti hər bir mədəni vahidin ictimai yaşama mühitinin mental sərhədlərinə hörməti nəzərdə tutan bir anlayışdır. Postmodernizm dövrü multikulturalizmin məna yükünü, onu yalnız etnik müxtəlifliklə deyil, həm də müxtəlif həyat tərzləri, istiqamət və mədəni təmayüllərin müxtəlifliyi ilə zənginləşdirərək genişləndirir.

Ümumiyyətlə, multikulturalizmin postmodernizmlə əlaqələndirilməsi onun, demək olar ki, dəyər istiqamətləri ilə həmahəng olan və bütövlükdə, onun mentallığını səciyyələndirən postmodernizmin plüralistik dünyagörüşünə uyğun gəlir.

Diqqətinizə çatdıraq ki, geosiyasətə cavab verən milli layihənin təqdimatının dərk olunmasından sonra biz müxtəlif fərqlərlə üzləşirik. Bəzən də eşidirik ki, immiqrantlar heç də çətin problem deyil. Əsas məqam odur ki, modernləşmə və qloballaşma ilə bağlı dəyişikliklər şəxsin fərdi və qrup identifikasiyasında tanınmasına səbəb olur. Dini və mədəni fon, humanitar inanclar arasında böyük dini anlamadan irəli gələn dəyərlər axtarışındadır.

Bütün bunlar tədqiq olunmalı və ümumi bir nəticəyə gəlinməlidir ki, milli və dini dözümsüzlük sahəsində meydana çıxan problemlər multikulturalizm kontekstində öz həllini tapsın. Yəni bu sahədə meydana çıxan bütün məsələlər multikulturalizmin inkişaf etdirilməsi ilə aradan qaldırılsın. Multikulturalizm üzrə elmi tədqiqatlar bəzi şərhləri ortaya qoyur. Hazırda postmodernizmdə bizim tərk etdiyimiz bəzi ənənələri görürük və bunlardan biri də immiqrasiyadır. Biz birinci nəslin yox, ikinci və üçüncü nəslin qəbul edilməsindən danışıyıq. Biz radikalizmin bu formasını Almaniya, Fransa, Birləşmiş Ştatlarda görə bilirik. İkinci və üçüncü nəsil tərəfindən irəli sürülən faktları istisna etsək, ikinci ənənə uyğunlaşma ənənəsidir. Eyni zamanda, radikal dinlərə uyğunlaşma inanclara təəssüf formasıdır. Həmçinin, bu apokaliptik, aqnostik və satanik inanclardan irəli gələn dinlərin yeni formasıdır. Bəzi belə qruplar qərbdə radikallaşır. Bu proses tamamilə cəmiyyətdən başlayır. Biz yerli vətəndaşlar haqqında danışıyıq. Biz bunu nəinki Qərbdə, həmçinin Rusiyada da müşahidə edirik. Bu, getdikcə daha geniş vüsət alır, islamın radikal formasına uyğunlaşma Krasnodar ərazisində, Stavropolda və s. yerlərdə baş verir. Bu, hərbişmiş Qərbdə, Əfqanıstanda, İraqda da baş verir. Onlardan bəziləri terror aktlarını həyata keçirməkdən belə çəkinmirlər və təəssüflər olsun ki, ABŞ və Avropanın bir çox güc mərkəzlərində onları müdafiə edənlər də tapılır.

Məlumdur ki, hər bir fərdin fərdi qrup eyniliyinə ehtiyacı var. Buna görə də biz radikal islama qarşı mübarizənin alternativ həllini tapmalı, yaxud onu anlamağa çalışmalıyıq.

Əgər biz bu gün həmin insanları anlamadıqca, onlar da bizdən uzaq qaçacaq və öz fəaliyyətlərini radikal inamsızlıq yolu ilə davam etdirəcəklər. Buna görə də, mədəni eyniyyət axtarırları və onun qorunub saxlanması cəhdləri inkişafın xüsusi mədəni strategiyaları cərgəsində əvvəllər formalaşmış konsepsiyalara yenidən baxmaq lazımdır. XX əsrin sonu - XXI əsrin başlangıcı dünya ictimaiyyətinin qloballaşma problemlərinə xüsusi marağı ilə seçilir ki, bunun da nəticəsində bu və ya digər ölkələrin milli maraqlarının bir çox aspektləri ümumdünya kontekstində nəzərdən keçirilir. Dini intibahla əlaqədar, mədəniyyətin dünyəvi, yaxud digər formalarının təcrübəsilə bağlı ümidlər artıq bir xəyal kimi görünür. Müasir sivilizasiya dünyadan sanki nəhəng bir dalğa kimi keçən millətçiliyin artmasıyla şərtlənən bir sıra ciddi problemlərlə üzləşib. Bu o deməkdir ki, Qərbdə start götürən multikulturalizm siyasəti mədəni siyasətin universal modeli qismində ümidləri doğrultmadı. Bununla belə, qeyd olunmalıdır ki, multikulturalizm çoxsaylı mədəni birliklərin bir sosial məkanda heç bir münaqişəyə yol verilmədən, dinc- yanaşı yaşamaq nəzəriyyəsini və praktikasını özündə ehtiva edir. Bu modeldə fərdi qrup fərqləri siyasətindən digər mədəniyyətlər cəmiyyətində birgə mövcudluq hüquqlarının tanınması siyasətinə keçid həyata keçirilir. Multikulturalizmlə bağlı əsas dilemma birgəyaşayış təcrübələrinin çoxluğu haqqında müddəanın nə dərəcədə doğru olmasında deyil, birliyin əsasında duran fərqlərin nə qədər dərin olmasındadır. ABŞ-da işlənib hazırlanan "əridici qazan" deyilən nəzəriyyə və praktika uzun müddət oxşar məsələnin həlli nümunəsi sayılsa da, gözlənilən nəticəni vermədi. Digər bir dövlətdə, lap bu yaxınlara qədər firavan bir ölkə kimi tanınan Fransanın cənubunda baş verənlər göstərdi ki, yalnız Qərb mədəni dəyərlərinin və rasionallığının əsasında qurulan və ümumi qəbul olunan dünya miqyaslı standart və dəyər kimi nəzərdən keçirilən Avropa cəmiyyətinin sosiomədəni həyatının bürokratlaşması da özünü doğrultmur.

Zaman göstərdi ki, "titullu" millətdən dil, din və mədəniyyət baxımından fərqlənən icmaların qatıldığı cəmiyyətlər "əriməyə" heç də can atmıyan və etnomarginal adlanan dayanıqlı etnoqam icmaların yaranmasına gətirib çıxartdı. Bu icmaların üzvləri öz mədəniyyətlərinin təsdiqinə can atmalarını nümayiş etdirirlər, baxmayaraq ki, digər məsələlərdə milli dövlətin tələblərinə uyğunlaşırlar. Belə ki, "bir ölkə - bir xalq" siyasəti özünün qeyri-perspektivliyini üzə çıxartdı. Beləliklə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Avropa cəmiyyətinin yalnız Qərb mədəni dəyərlərinə və rasionallığına əsaslanan sosiomədəni həyatının bürokratlaşdırılması, mümkün ola bilən tanınmış standart və dünya miqyaslı dəyər kimi özünü doğrultmadı.

Bütün bunlara baxmayaraq, etiraf etməliyik ki, multikulturalizmin qorunub inkişaf etdirilməsi baxımından Azərbaycanda bir çox dünya dövlətlərinin də qəbul etdiyi çox pozitiv bir təcrübə toplanıb. Belə ki, Azərbaycan digər dövlətlərdə toplanan təcrübələri nəzərə almadan, özünün dünyaya nümunə ola biləcək multikulturalizm modelinin yaradılmasına müvəffəq olub. Əgər bu model bir nümunə kimi qəbul olunarsa, o zaman güman etmək olar ki, dünya birliyinin bu vəziyyətdən az və ya çox dərəcədə ləyaqətlə çıxmasına ümid yeri var.

“Paralel”in Araşdırma Qrupu

***Yazı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
KİV-ə Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə çap olunub***